

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

INSTITUTIONEN FÖR KULTURVÅRD

STÅNDSGÅRDENS ÖVERGIVNA TRÄDGÅRD

En studie av Kullen i Hova

Hanne Evang

Uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen med huvudområdet kulturvård med inriktning mot trädgård
2024, 180 hp
Grundnivå

Ståndsgårdens övergivna trädgård

En studie av Kullen i Hova

Hanne Evang

Handledare: Helena Kåks

Kandidatuppsats, 15 hp

Trädgårdens och Landskapsvårdens hantverk, inriktning Trädgård

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Institutionen för kulturvård

UNIVERSITY OF GOTHENBURG

www.conservation.gu.se

Department of Conservation

Tel +46 31 786 47 00

P.O. Box 130

conservation@conservation.gu.se

SE-405 30 Göteborg, Sweden

Bachelor of Science in Conservation, with major in Garden and Landscape Crafts, 180 hec
Graduating thesis, 2024

By: Hanne Evang

Mentor: Helena Kåks

Titel in original language: Ståndsgårdens övergivna trädgård: en studie av Kullen i Hova

Language of text: Swedish

Number of pages: 47

Keywords/Nyckelord: Abandoned garden, higher status homestead, reconstruction
/övergiven trädgård, ståndsgård, Hova, Kullen, rekonstruktion, återskapa

The abandoned garden of the higher status homestead A study of Kullen in Hova

ABSTRACT

The higher status homestead called Kullen is located on top of a small hill just outside of Hova in Västra Götaland. The house stands on a plateau surrounded by a stonewall. Aerial photos from the 1960's shows what looks like a big parklike garden behind the house, with a gravel walk cutting through on the length of the garden up to the house. In front of the house is a big, gravelled courtyard with a grass covered round bed.

Kullen is a historical place, maps from as far back as 1703 reveals as much. Throughout history Kullen has changed a lot, and the garden alongside it. From a garden portraying beauty and status, to be left abandoned for 23 years.

In 2022 new owners stepped in and have started the work to make this a place to live once again. During the years of abandonment, the garden and the rest of the surroundings has been reclaimed by nature. This work aims to investigate the story of Kullen and its garden. By searching for answers about the people who lived here through archive studies and interviews and combining this with site visits where plant material has been examined, a story of the garden has grown to be. With the historical investigation of Kullen and its garden as a base, suggestions for a reconstruction are put forward.

Förord

När Joel och Frida hade köpt Kullen, fick jag höra om den stora parkliknande trädgården som en gång ska ha funnits där. De hade sett flygfoton från 1960-talet där man tydligt kunde se den stora rundeln framför huset och på baksidan i en grusgång genom hela trädgården i rak linje med förfarstun på husets baksida. Huset i sig bär på mycket historia som man kan se bara man vistas där. Jag blev nyfiken på att undersöka vad trädgården kan berätta eftersom de var intresserade av att återställa den.

Tiden från det att jag blev antagen på denna utbildning till det här examensarbetet har varit en riktig resa och jag är tacksam för alla ställen den har tagit mig och alla människor jag har fått träffa och lära känna på vägen.

Tack till:

Helena Kåks, min handledare som har gett vägledning och feedback.

Alla informanter som har delat med sig av ovärderlig information som har gjort detta arbete möjligt.

Hela klassen för all stöttning och fina minnen genom åren.

Maria, som tveklöst tog emot mig när jag behövde någonstans att bo i början av mina studier.

Elis för allt ditt stöd och varje kopp kaffe på sängen.

Tina och Bettan för varenda mil på denna resa, nu är vi nästan där!

Min mamma, som alltid har varit min största supporter.

Jag är också otroligt tacksam och stolt över mig själv, att jag startade den här resan och har tagit mig till slutet.

Med det kan jag nu säga hej, so long och tack för kaffet!

Hanne Evang, mars 2024

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	9
1.1 Bakgrund.....	9
1.2 Problemformulering	11
1.3 Syfte	11
1.4 Frågeställningar	11
1.5 Avgränsningar	12
1.6 Kunskapsläge.....	12
1.7 Metod och material.....	14
1.8 Teoretisk referensram.....	15
1.9 Begrepp	16
2. Undersökning och resultat.....	17
2.1 Kullens historia och ägare	17
2.1.1 Före 1830.....	17
2.1.3 Ägarlängd	19
2.1.2 1830-1850 Kullen och Gudhammar	20
2.1.3 1869-1916 släkten von Harten.....	21
2.1.4 1917-1950 Per Erik Johansson och hans döttrar	24
2.1.6 1940–50-tal trädgård i bild	26
2.1.5 1962-1999 Dernestam	30
2.2 Jämförelse med ståndsgårdar i området	32
2.3 Nuläge	33
2.3.1 Platsbesök.....	35
2.3.3 Rekonstruktionsförslag.....	38
3. Diskussion	42
4. Vidare forskning.....	44
5. Sammanfattning.....	45
Käll- och litteraturförteckning.....	46
Bilaga 1	51

1. Inledning

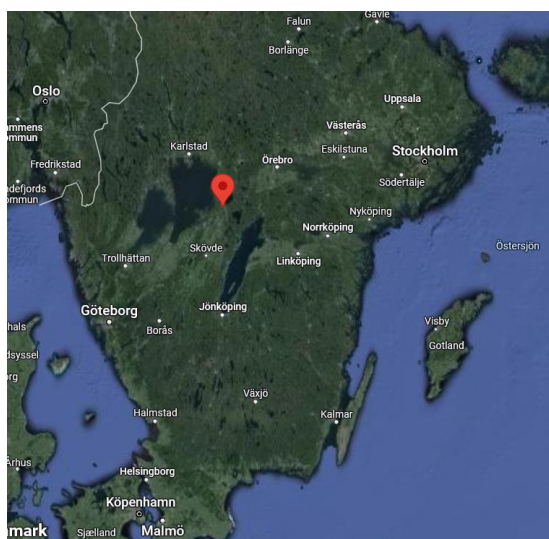
Det finns många exempel på övergivna trädgårdar. Platser som tidigare har brukats och sett väldigt annorlunda ut än det stadium de kan återfinnas i då de länge har stått försummade. En trädgård är en plats där föränderlighet råder, bland växtmaterial sker tillväxt, förökning och det dör även ut och försvinner. I samband med skötsel föreligger ändå en sorts kontroll över denna konstanta förändring. Buskar kan tuktas för att bibehålla en viss form, fruktträd beskärs för att ge mer skörd, växtmaterial kan bytas ut eller läggas till för att ge ett annat uttryck och där växter dör kan nya planteras in. Maria Flinck, konstvetare och etnolog med specialisering på trädgårdars historia i Sverige, uttrycker att ”trädgårdsskötsel innebär att människan styr växternas förändring mot ett önskat mål” (2013, s. 18).

Då skötseln upphör fortsätter givetvis föränderligheten i en trädgård, men nu okontrollerat, naturen tar över det som den mänskliga handen en gång styr i sin egen önskade riktning. En trädgård som lämnas utan skötsel kan snabbt förlora den karaktär som platsen en gång uppvisat.

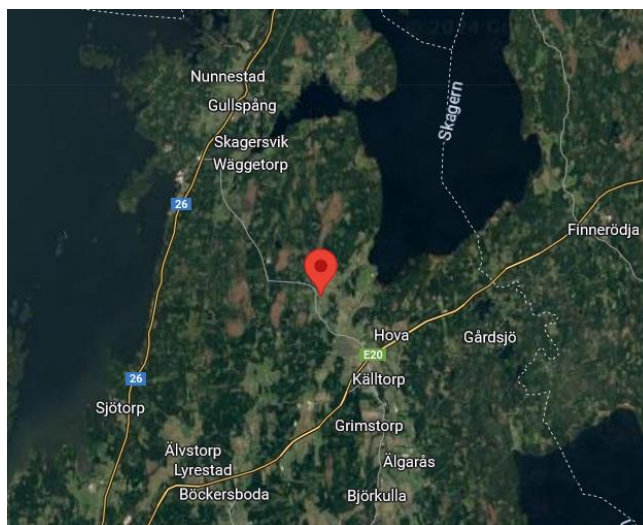
Just en sådan plats är Kullen. En plats som lämnats övergiven i 23 år, innan nya ägare slutligen har klivit in och tagit sig an utmaningen att åter forma detta till en plats att leva och bo på. Omslagsbilden av detta arbete är en talande bild för det läge de nya ägarna startade från när de tog över. Men på ett flygfoto från 1960-talet framgår en annan karaktär: bakom huset tycks det ha funnits en parkliknande trädgård och på framsidan utmärkte sig platsen med en stor rundel på gårdsplanens mitt. Denna trädgård och dess utforskade historia är vad som kommer att undersökas i detta arbete.

1.1 Bakgrund

I norra delen av Västra Götaland, nära sjön Skagerns södra hörn, ligger Hova. Strax utanför centrala Hova finns byn Bråta. Där på en kulle ligger gården som just har namnet Kullen. Den ligger på en sorts plåtå som omgärdas av en stenmur (se bilaga 1).

Figur 2 Utsnitt ur satellitbild över Sverige. Röd nål markerar Kullen (Google Maps 2024)

Figur 1 Utsnitt ur satellitbild över Sverige. Röd nål markerar Kullen (Google Maps 2024)

Platsen bär på en lång historia som till stor del har gått förlorad. Gården kategoriseras av ekonomhistorikern Göran Ulväng på databasen Svenska Herrgårdar (2023) som en så kallad ståndsgård. Ståndsgårdar var gårdar som ägdes av ståndspersoner, men där det ändå finns en skillnad gentemot regelrätta herrgårdar. Det var också en tydlig skiljelinje mellan de större ståndsgårdarna och allmogens gårdar. Enligt Ulväng ska tre av fyra nedan listade kriterier uppfyllas för att en gård ska kunna kallas ståndsgård:

1. Gården bör ha haft adliga eller ofrälse ståndspersoner som ägare/ brukare.
2. En hierarkisk arbetsstyrka bör ha funnits med drängar, pigor och/ eller torpare, och utöver dessa ska det ha funnits enstaka anställda med specialfunktioner, till exempel en hushållerska, en bokhållare, ett biträde eller en adjunkt. Om gården var utarrenderad, ska det ändå ha funnits ett hierarkiskt hushåll för ägarens behov, eller så ska arrendatorns hushåll ha haft motsvarande uppbyggnad.
3. På gården bör det ha funnits en ståndsmässig bostad som ska ha haft en differentierad rumsindelning med sal, förmak och sängkammare för familjen.
4. Utöver bostaden bör det ha funnits en trädgård. (Ulväng 2013, s. 287)

Figur 3 Flygfoto över Kullen ca 1960 (Lantmäteriet)

På flygfoto från 1960-talet (figur 3) kan man urskilja den karaktär som trädgården en gång har haft: en grusplan med en stor rundel finns framför huset, på baksidan en rak grusgång som leder genom hela den stora trädgården bakom bostadshuset och till öster om gårdsplanen leder en trädallé ut över åkern.

Platsen har stått övergiven sedan slutet av 1990-talet och naturen har återtagit sin rätt. År 2022 tog Frida Andersson och Joel Elionsson över Kullen och idag bor de där med sina två barn. Sedan de kom dit har en hel del välvuxet sly rensats kring huset. Dock återstår en hel del

arbete både i och utanför huset. En del av det som de nuvarande ägarna vill återskapa är den är den parkliknande trädgårdsmiljö kan urskiljas på flygfotot från 1960-talet.

1.2 Problemformulering

Trädgårdar är sällan väldokumenterade, även i mer etablerade trädgårdsmiljöer. Det är inte heller ovanligt att i de fall när en trädgård har dokumenterats att denna dokumentation går förlorad av olika anledningar. Det kan ofta bero på att dokumentationen kan ses som oviktig och därför förkastas. I fallet med Kullen saknas även gårdsarkiv, sådant kan ofta försvinna i samband med ägarbyten. Dokument kan då följa med tidigare ägare eller kasseras av nya om de inte har ansetts betydelsefulla.

När det kommer till att hitta växtmaterial på en plats som länge har stått övergiven medför detta utmaningar. Mycket både försvinner och tillkommer utan skötsel. Mindre växter undanträngs lätt av mer starkväxande oönskat växtmaterial. Större vedartat material kan ofta bestå, som exempelvis fruktträd och buskar av olika slag. Dessa kan dock efter lång tid utan skötsel vara vid dålig vitalitet och därför vara svåra att rädda.

1.3 Syfte

Undersökningen syftar till att skapa en bild av trädgårdens tidigare utformning och se till vilka kopplingar som kan finnas till rådande trädgårdsideal. Utifrån denna kunskap avser arbetet att kunna lägga fram ett förslag till hur trädgården delvis kan återskapas och skötas. Arbetet syftar dessutom till att dokumentera Kullen och dess trädgårds historia för dagens och eventuella framtida ägare. En förhoppning är även att arbetet kan bli ett litet bidrag till att fylla den kunskapslucka som finns kring ståndsgårdar.

1.4 Frågeställningar

Vilka personer har ägt och brukat platsen tidigare och vad har det haft för betydelse för trädgården?

Vilka spår i form av växtmaterial och strukturer finns kvar i trädgården och vad kan dessa berätta om trädgårdens historia?

Hur kan trädgården mot bakgrund av denna kunskap delvis återskapas och skötas?

1.5 Avgränsningar

Tidsmässigt kommer jag att begränsa mig till den senare delen av Kullens historia, därmed kommer perioden under 1700-tal inte att undersökas alltför ingående, utan avstamp kommer främst att tas i den senare delen av 1800-talet.

På grund av svårigheter med att tyda visst textmaterial har begränsningar gjorts i att undersöka sådant material och tiden har istället lagts på att bearbeta annan information.

Jag vill i största möjliga mån hålla mig till liknande platser och så kallade ståndsgårdar för att kunna göra jämförelser, dock finns dessa sällan väldokumenterade och liknelser kan behöva göras mellan Kullen och herrgårdar och även andra bostadsmiljöer så som villor och vanliga gårdar på landsbygden. Kring ståndsgårdar kommer enbart översiktlig undersökning att göras. Undersökning av ståndsgårdar kommer geografiskt att begränsas till Hovaområdet och genomförs enbart genom granskning av flygfoton från 1960 som går att finna på Lantmäteriets tjänst Min Karta.

Den rådande årstiden medför svårigheter i att utföra någon större insats som en uppmätning eller inventering av växtmaterial. Vid platsbesök kommer jag därför att begränsa mig till att leta efter mer tydliga spår av anläggning samt vedartat växtmaterial så som fruktträd och buskar.

1.6 Kunskapsläge

Dagens kunskapsläge kring Kullens historia är ytterst begränsat. Tidigare forskning om platsen är begränsad till ett mindre häfte sammanställt av Eva Dernestam och hennes man Björn i samband med släktforskning (2023). Utöver egna efterforskningar har Evas far, Per-Anders, med koppling till Kullen hjälpt till med information. Häftet innehåller information om hennes släkt som har bott vid Kullen och en del fotografier. Vidare saknas grundligare dokumentation om platsen och något gårdsarkiv tycks inte gå att finna.

I *Svenska gods och gårdar* (1942, s. 466) har information om Kullen kunnat återfinnas som berättar om år för uppförandet av manbyggnaden, olika ägare samt om renovering och tillbyggnad av bostadshuset.

I boken *Hova-Älgårds Bygden* (1981, s. 95–100) finns ett kapitel skrivet av Bengt Roslund som handlar om den mejeriverksamhet som har bedrivits i Bråta och dess utveckling som nämner personer som har bott vid Kullen.

När det kommer till stilideal för trädgårdar kopplade till olika miljöer och tider finns en hel del forskning gjord. Den mesta av forskningen berör miljöer som herrgårdar, allmoge, villaträdgårdar och mer offentliga parker eller stadsmiljöer. Dock finns det en kunskapslucka för den typ av miljö som Kullen representerar, ståndsgårdar. Denna typ av miljö faller in någonstans mellan de uttryck som utmärker herrgårdar respektive de mer allmogliga gårdsmiljöerna. För att försöka skapa en någorlunda representativ bild av denna trädgårds karaktär har det därför varit tvunget att se till dessa olika miljöer och se till vilka likheter eller skillnader som kan dras mellan de olika.

Åsa Wilke, landskapsarkitekt med inriktning på park- och trädgårdshistoria, behandlar i sin bok *Villaträdgårdens historia: Ett 150-årigt perspektiv* en rad olika stilideal som har rått i samhället under olika tider. Genom tiderna har det inte hört till ovanligheten att folk i simplare levnadsförhållanden har sett till de ideal som har visats upp vid de högreståndsmiljöerna och eftertraktat att efterlikna dessa utefter de premisser de var givna.

I *Herrgårdarnas historia* (2008) skriven av Göran Ulväng, undersöks herrgårdar i Lagunda i Uppland. Boken behandlar samhällsförändringar som har påverkat dessa platser och tar även upp helheten berörande herrgårdar i dess verksamhet, utformning av bebyggelse och trädgård, livet för såväl ägare som arbetarna. I denna belyses även vikten av trädgårdsmästare vid herrgårdarna samt hur trädgårdar kunde skötas vid de mindre godsena.

Han har dessutom skrivit en artikel i tidskriften *Lustgården* (2005 ss. 59–74) med fokus på hur olika ekonomiska och sociala förändringar i samhället har påverkat just trädgårdars utformning och funktion i herrgårdsmiljöer i Uppland under 1700–1900-tal.

Maria Flincks bok *Tusen år i trädgården* (1994) utforskar sörmländska trädgårdars utseende och bruk genom historien. Boken tar avstamp så tidigt som stenåldern, men det mesta inriktas mot 1700- och 1800-tal och leds vidare till den senare delen av 1900-talet. Här framförs de förändringar som har skett både i samhället, odling och utformning av trädgårdar. Hur det har sett ut i anknytning till olika typer av miljöer och hur platser har brukats.

Flinck har även skrivit boken *Historiska trädgårdar* (2013) som handlar om hur man undersöker en historisk trädgård både genom att söka i historiskt källmaterial och genom fältinventeringar. Vidare framförs hur man går tillväga för att analysera värden och lägga upp ett vårdprogram för trädgården.

Svensk trädgårdshistoria 1800- och 1900-tal (2023) är en bok med ett flertal kapitelförfattare som besitter kunskap inom området. Den går igenom hur samhället har utvecklats under denna tid och trädgårdarna samt synen på dem med det.

Beskärningsboken (2006) är skapad av trädgårdsingenjören med specialintresset trädvård Klaus Vollbrecht och Gustaf Alm som är en kunnig profil inom svenskt trädgårdsliv. Illustrationerna i boken är gjorda av Han Veltman. Boken beskriver pedagogiskt med text och illustrationer beskärning av olika typer av träd, buskar, rosor och klätterväxter. Det finns även ett kortare kapitel som behandlar hur man går tillväga för att röja i en gammal trädgård.

Claes Lööw beskriver sig själv som amatörbotaniker och naturentusiast. Han har arbetat med trädgårdsskötsel och är utbildad arborist (Lööwerk 2023). Hans bok *Den stora knoppboken* (2018) behandlar vedartat växtmaterial i knoppstadium med både beskrivningar, bilder av knoppar och dess karaktärsdrag. Den är skapad för att vara till hjälp att identifiera lövfällande träd och buskar under vintertid.

1.7 Metod och material

Arkivstudier

Genom besök av de digitala arkiv som Riksarkivet tillhandahåller har kyrkoarkiv från Hova med husförhörslängder och församlingsböcker hittats. Undersökning har gjorts av de kyrkoarkivsdokument för Kullen som sträcker sig från 1857–1943 för att kunna sammanställa en ägarlängd över platsen för den tidsperiod som har varit av intresse att undersöka. Denna har även jämförts och kompletterats med den ägarlängd Göran Ulväng har tagit fram för Kullen (Svenska Herrgårdar 2023). Dessutom har husförhörslängder och folkräkning för herrgårdarna Gudhammar, Kroppfjell och Melltorp i Hova socken mellan åren 1857–1906 utforskats. Detta för att ta reda på anknytningar mellan vissa personer. Kungliga bibliotekets databas Svenska Dagstidningar har studerats främst via sökning av ”von Harten”. En del information har påträffats genom denna sökning, dock ingenting som går att koppla till själva trädgården.

Kartstudier

Historiska kartor på Lantmäteriets hemsida har undersökts för att kunna säkerställa hur lång tillbaka i tiden Kullen finns utmarkerad och omnämnd. Kartmaterial har hittats så lång tillbaka som 1703 i form av en ägomätning. Genom dessa studier har även kartor med tillhörande information i text kunnat hittas vid storskifteskarta från 1778 i form av beskrivningar utav ”trägårdar”, kålgårdar, humlegårdar och dylikt. En del av de kartor som funnits med i det historiska kartregistret har endast gått igenom översiktligt då jag har för avsikt att undersöka en senare tidsperiod och framför allt är ute efter källmaterial som kan ge en tydligare bild utav trädgården. Häradsekonomiska kartan från 1877–82 har visat sig kunna påvisa detaljer som vidare kommer att tas upp i detta arbete. Likaså den ekonomiska kartan från 1960, trots att denna rör en senare period än vad som bör ha varit tiden för anläggandet av trädgården.

Bildstudier

Digitala bildarkiv har utforskats och där har ett fåtal flygfoton från senare delen av 1950-talet hittats där Kullen kunnat identifieras. Det är dessvärre svårt att urskilja någon typ av växtmaterial på dessa bilder och trädgården på baksidan av huset är svår att se då bilderna främst visar framsidan av huset. Till största del är det privata bildarkiv som har kunnat visa både personer och yttre miljöer vid Kullen, däremot är det få av dessa bilder som visar trädgården på baksidan av huset.

Intervju

För detta arbete har fyra intervjuer genomförts för att kunna samla ytterligare ledtrådar och information dels om platsen, dels om personerna som levt där. Intervjuerna utfördes i en semistrukturerad informell form där färdiga frågor fanns, men ett öppet samtal välkomnades för att uppnå ett mer kvalitativt resultat.

Den 2 februari 2024 utfördes intervju med en kvinna vid namn Anna-Lisa Andersson på plats i hennes hem. Hon är 100 år fyllda och har levt hela sitt liv i byn Bråta. Under sina dagar har hon vistats en hel del på Kullen då flera i hennes släkt har varit ägare av gården. Även hennes brorsdotter närvarade vid intervjutillfället och kunde bidra med viss information.

Den 13 februari 2024 hölls intervju över telefon med Anna Carlsson som är barnbarnsbarn till en utav de tidigare ägarna vid namn Carl Louis von Harten. Carlsson har själv släktforskat om sin familj och kunde bidra med en hel del detaljer och anekdoter som inte går att tyda sig fram till genom exempelvis husförhörslängder.

Den 19 februari 2024 gjordes ett besök hos Evert Larsson som bor i grannhuset till Kullen. Han är 89 år gammal och hans släkt har bott på platsen i sju generationer. Evert själv bär på mycket kunskap om lokalhistoria. Han mindes mycket både om hur platsen tidigare har sett ut och de personer som har levt där.

Den 25 februari 2024 genomfördes intervju över telefon med Eva Dernestam som är barnbarn till de senaste ägarna av Kullen. Hennes man Björn var också delaktig under samtalet. Eva har under sin barndom bott en bit bort från Kullen och har vistats en hel del på platsen. Hon har dessutom släktforskat och tillsammans med Björn sammanställt ett häfte med information om Kullen och de släktingar som har levt där. För detta häfte har även hennes far, Per-Anders, bidragit med information. Han blev även kontaktad av Eva innan denna intervju.

Platsbesök

Platsbesök genomfördes vid två tillfällen: den 5 februari 2024 samt den 28 februari 2024. Material som medfördes bestod av flygfoton tagna år 1960 och en nyare satellitbild från Lantmäteriets tjänst Min Karta. Mobilkamera användes för att fotografera på platsen. Det äldre flygfotot användes för att markera ut de ungefärliga punkter där växtmaterial och andra spår av intresse hittades. Detaljer som gick att urskilja i bilden som kunde vara av intresse kunde även undersökas för att se om spår gick att finna. Av det växtmaterial som tycktes intressant samlades kvistar in för att senare jämföras med *Den stora knoppboken* (Lööv 2018) för att säkerställa vilket växtmaterial som hittats.

1.8 Teoretisk referensram

Arbetet utgår ifrån ett mikrohistoriskt perspektiv. Genom att undersöka mindre detaljer i historien så som enskilda händelser och individer vill jag kunna sammanlänka detta med en bredare bild av historien om Kullen och dess trädgård.

I Anna Götlind och Helena Kåks bok *Mikrohistoria* (2014) beskrivs även mentalitetshistoria som en del av mikrohistorien. Det handlar om människors tänkande och idéer och kan

kopplas till den mentalitet som råder i stort i samhället under en viss tid eller i förbindelse med en viss kultur. I detta arbete vill jag lyfta den glömda trädgården vid Kullen, dels genom att undersöka källmaterial som kan hittas med direkt koppling till trädgården, dels genom att berätta om de personer som har levt och brukat vid platsen.

Trädgårdar är i sig starkt kopplade till kultur och kan också berätta mycket om historien, inte bara om sig själv, men även om den kultur som har rått i samhället och bland de personer som har levt vid platsen. Flinck uttrycker att ”trädgårdar bör ses som ett kulturuttryck och historiska trädgårdar som delar av vårt kulturarv” (2013, s. 11). Detta arbete kommer även att förhålla sig till ett kulturhistoriskt perspektiv. Dessa två perspektiv delar mycket likheter men har en skillnad i infallsvinkel och kompletterar därför varandra genom att söka efter svar i olika ändar.

1.9 Begrepp

Autenticitet – Salvador Muños Viñas (2005), professor i konservationsteori, förklarar begreppet *autenticitet* som att referera till ett objekts äkthet och sanna natur. Att direkt överföra detta till en trädgårdsmiljö blir problematiskt då den sanna naturen av en trädgårds växtmaterial snarare visar sig i just en övergiven trädgård. Begreppet autenticitet relaterar i detta fall snarare till den tänkta utformningen av trädgården, hur den en gång har sett ut.

Rekonstruktion – Rekonstruktionsförslaget till Kullens trädgård förhåller sig till Flincks beskrivning av termen: ”Rekonstruera betyder att återskapa en försvunnen eller förändrad trädgård till ett äldre utseende med hjälp av historiskt källmaterial från den trädgården.” (2013, s. 23)

Fri förnyelse – Vad gäller rekonstruktionsförslaget kommer även begreppet *fri förnyelse* att appliceras. Enligt Flinck (2013, ss. 23–24) innebär detta att man efter en subjektiv tolkning av trädgårdens historia omformar denna. De historiska spår som återfinns kan bevaras och nya inslag kan läggas till för att efterlikna en historisk tidsperiod. I detta fall var trädgårdens historiska utformning anpassad för andra behov dessutom fanns andra förutsättningar för skötselinsatser än idag. Vid ett eventuellt återskapande av trädgården bör hänsyn tas till dessa aspekter och de historiska inslag man väljer att återskapa bör väljas utifrån dagens förutsättningar för underhåll. Det kan även idag finnas andra behov och önskemål för trädgårdens utformning, i den fria förnyelsen menas i detta arbete att utrymme ges att skapa nya tidslager för att uppfylla dessa.

2. Undersökning och resultat

2.1 Kullens historia och ägare

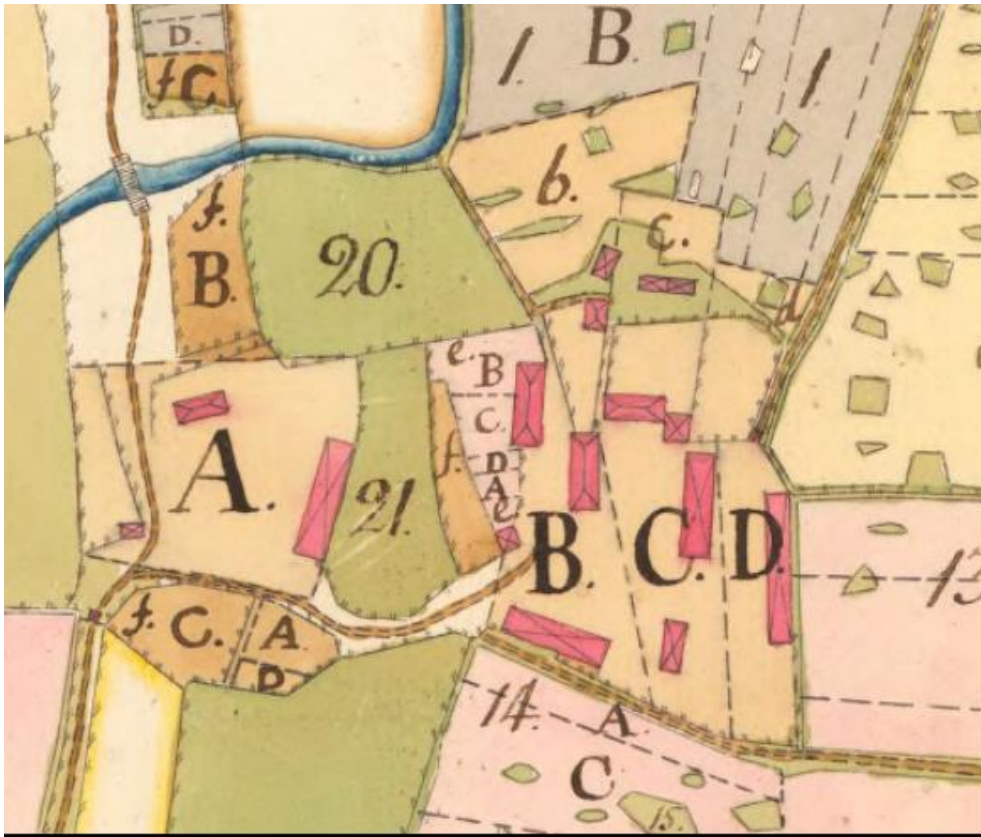
Kullen utmärker sig tydligt som en historisk plats genom kartor och omnämningar i gamla dokument. I denna del av arbetet sammanställs materialet ifrån undersökning av äldre kartmaterial, husförhörlängder, flygfoton, bildarkiv och de intervjuer som har genomförts för att återge en berättelse om platsen och trädgårdens historia.

2.1.1 Före 1830

Figur 4 Kullen. Utsnitt ur karta för ägomätning från 1703 (Lantmäteriet)

De tidigaste kartor som har hittats där Kullen finns utmärkt är daterade år 1703 (figur 4). På kartan finns en symbol i form av ett hus utritat på en plats som är markerad med nummer 1 som beskriver att detta är "Kullen till tomt". I texten tillhörande kartan finns även fler siffror som anknyter till Kullen och dess ägor.

Figur 5 Kullen. Utsnitt ur karta för storskifte 1778 (Lantmäteriet)

Teckenförklaring storskifteskarta 1778 (figur 5)

- A:** Östra sidan av tomten är någon trädgård
- B:** I norra ändan av tomten liten, nyligen anlagd trädgård
- C:** Norr om stugan är trädgård med gamla fruktträn
- D:** I norra ändan är trä- och kryddgård
- e:** Humlegård
- f:** Kålgårdar
- g:** Kålgård

Storskiftet ägde rum 1764, dock har det upprättats en ny storskifteskarta år 1778 (figur 5). Detta på grund av att hemmanet Backens andel i Kullens ägor skulle utbrytas och den nya uppdelningen mellan de olika ägarna vid Kullen tycks ha blivit otydlig. På kartan syns vad som tycks vara en mindre by med flera närliggande gårdar på den plats som benämns Kullen. I textform beskrivs även sådant som tillhör de olika tomterna. Här nämns kålgårdar, kryddgård, trädgårdar med fruktträd som redan vid denna tidpunkt benämns som gamla. Det finns också en gemensam humlegård som är uppdelad mellan de olika ägarna.

2.1.3 Ägarlängd

Ägarlängden tar i detta arbete sin start år 1850 med Per Adolf Zethreus som ska komma att lägga grunden för den ståndsgård Kullen ska komma att bli. Vidare går den igenom ägare fram till slutet av 1990-talet då platsen slutligen lämnas obebodd i 23 år framöver.

- 1850–1868** Per Adolf Zethreus
(Upprättare av gods)
- 1869–1896** Ludwig Emil von Harten
Hustru Natalia Sofia, f.d. Sundorph
- 1896–1916** Carl Louis von Harten
Hustru Eva Hildegard, f.d. Lang
- 1916–1917** Olof Mikael Olsson
Hustru Matilda Olsson, f.d. Johansson
- 1918–1918** Johan Gustav Nilsson
Hustru Svea Charlotta, f.d. Andersson
- 1918–1921** Hjalmar Rudolf Åvall
Hustru Maria, f.d. Vadman
- 1921–1924** Anders Olof Bertil Andersson
Hustru Ada Elisabeth, f.d. Johansson
- 1924–1939** Per Erik Johansson
Hustru Ida Lovisa, f.d. Andersson
- 1939–1981** Karl Gustaf Larsson
Hustru Anna Helena, f.d. Johansson
- 1981–1999** Karl-Gustaf Dernestam
Hustru Carola, f.d. Larsson

2.1.2 1830-1850 Kullen och Gudhammar

Manbyggnaden vid Kullen uppfördes under 1830-talet. Per Adolf Zethreus var ägare av herrgården Gudhammar som ligger precis intill sjön Skagern, inte långt ifrån Kullen. Någon gång omkring 1850 inhandlade Zethreus fem gårdar som skulle komma att bilda Gudhammars gods. En av dessa gårdar var Kullen.

Figur 6 Gudhammar. Utsnitt ur karta för arealavmätning för ägostyckning (Lantmäteriet)

Kopplingen mellan Gudhammar och Kullen kan ha varit en bidragande faktor till hur trädgården vid Kullen skulle komma att utformas. På figur 6 syns Gudhammars herrgård, med Skagern precis intill på den östra sidan. Rutorna till vänster markerade 1–10 är beskrivet som trädgård och kålgård. Här odlades förmodligen olika grödor för både ägare och arbetare. De friare rundade formerna markerade 11–27 beskrivs som trädgård, gräsvall. Runt dessa leder gångar och detta tycks vara ett område för rekreation och promenader. Utformningen för tankarna till om den engelska parkstilen som blev populär i de högre ståndsmiljöerna under slutet av 1700-talet där slingrande stigar och surpriser i form av utsikter och inslag av lusthus, broar eller eremitage var vanligt (Flinck 1994, s. 65)

2.1.3 1869-1916 släkten von Harten

Med släkten von Harten skedde stora förändringar vid Kullen, både hus och yttre miljöer ska komma att anta nya former. Kullen blir en statusmarkör och en ståndsgård under dessa år. Anna Carlsson, som är ättling i von Hartens släktled, har själv släktforskat och har kunnat bidra med mycket information om de olika personerna i familjen.

År 1869 köptes Gudhammar med tillhörande gods av Ludwig Emil von Harten. Han härstammade ifrån en välbärgad familj i Tyskland och hade innan sin flytt till Sverige bott i Danmark där han var förvaltare av ett gods i Sköringe. Han var gift med danska Natalia Sofia Sundorph, Anna Carlsson berättar att även Natalia kom ifrån en välbeställd familj som hade affärsverksamhet kopplad till ostindiska kompaniet. Familjehemmet kallat Sundorph House eller Sundorph Gård ligger i centrala Köpenhamn och har varit inom familjen i nära 200 år. Tillsammans fick paret fem barn, varav en dog i ung ålder och begravdes i Köpenhamn.

Carlsson menar att det troligtvis är i samband med att krig bryter ut mellan Danmark och Tyskland år 1864 som familjen flyttar till Skåne i Sverige. Där blir Ludwig förvaltare av Löddesborg slott innan de slutligen ska flytta till Hova och ta över Gudhammar med dess tillhörande gods.

Figur 7 Kullen, häradsekonomska kartan 1877-1882

Mellan åren 1877-1882 har den häradsekonomska kartan sammanställts (figur 7). Vid Kullen visas här ett enskilt bostadshus och de tillhörande ladugårdarna. Huset har en enklare rektangulär form än vad det har idag. Till öster finns en trädallé utmarkerad på denna karta, den omgärdar en bruksväg som leder mot Gudhammar. Den del där trädgården senare ska komma att ta form tycks ha en annan skepnad vid denna tidpunkt. I ytterkant runt hela tomtytan finns träd utmarkerade med små cirklar.

Figur 9 Eva Hildegard Lang (Geni)

Figur 9 Carl Louis von Harten (Geni)

Vid Kroppfjell var häradshövdingen Kristian Filip Mortimer Lang ägare. Hans dotter Eva Hildegard Lang (figur 9) gifte sig år 1896 med Ludwig Emil von Hartens son Carl Louis von Harten (figur 9). Carl Louis hade sedan 1892 varit förvaltare av Kullen, men i samband med giftermålet styckades Kullen och dess ägor av från Gudhammars egendomar och blev bröllopsgåvan till det nygifta paret. Vid Kullen fanns många olika typer av arbetare, pigor, drängar och underlydande torpare.

Paret drabbades av tragedi i samband med de två första graviditeterna. Med bara ett drygt års mellanrum fick de år 1900 ett dödfött flickebarn och 1901 ett dödfött gossebarn. De skulle senare komma att få fyra friska barn. Carl Louis hade dock en dotter sedan tidigare, Greta. Hon föddes i Stockholm 1894 och mamman ska ha arbetat vid Gudhammar. Greta bodde under en tid med familjen vid Kullen, Carlsson kan berätta att hon senare kom att få leva med Eva Langs syster. Carlsson säger att det inom familjen förmodas att äktenskapet inte ska ha varit ett lyckligt sådant, Carl Louis ska ha varit förlovad tre gånger innan giftermålet med Eva och han ska även ha burit tre förlovningsringar på fingret.

Med tanke på den klasstillhörighet de båda parterna kom ifrån var det inte ovanligt att det var föräldrar som tog de avgörande besluten kring giftermål för sina barn och det kunde liknas vid en affärssuppgörelse. Båda parter skulle bidra till det nya hushållet med såväl ekonomi som social acceptans (Ulväng 2008, s. 139). Kärlek var inte det som prioriterades i frågan.

Figur 10 Kullen ca 1913. Barnen von Harten framför huset. Fr vänster: Carl Henrik, Carola, Märta, Hildegard på hästen. (Anna Carlssons privata arkiv)

Under tiden som Carl Louis och Eva bodde på Kullen så både renoverades och tillbyggdes huset, närmare bestämt år 1901. Huset ökade nu markant i storlek. På figur 10 kan vi se barnen von Harten framför huset. Bilden är förmodligen tagen omkring 1913, baserat på barnens ålder. Här går det tydligt att se var den nya taknocken lappar över den äldre byggnaden. Huset är prytt med snickarglädje och det finns en glasveranda som hade blivit ett allt vanligare inslag mot 1800-talets slut (Wilke 2006, s. 46). Detta var en plats för umgänge som sammanlänkade inne och ute.

På bilden syns även trädgårdsmöbler utanför glasverandan och till höger en bänk, vilket tyder på att man vistades ute i denna miljö. Under 1800-talet blev även gårdsplanen mer av ett extrarum under sommartid där man kunde vistas ute i en tilltalande trädgårdsmiljö (Flinck 1944, s. 131). Till höger i bild skymtar även en del av rundeln som senare kan urskiljas på kartor och flygfoton. Den synliga ytan tycks enbart vara gräsbeklädd, huruvida någon prydnadsrabatt eller annat växtinslag likt en solitärbuske finns eller ej är svårt att avgöra. Denna skulle kunna vara placerad i rundelns mitt som i denna bild inte går att urskilja. Intill husets högra hörn syns en syrenbuske och i förgrunden kan man se två tallar.

Om det även var vid denna tid, då stora resurser lades på att rusta upp och utöka huset, som trädgården fick sin utformning framgår inte. Men både Carl Louis och Eva var personer från herrgårdsmiljöer där trädgårdens utformning ofta var ett uttryck för att uppvisa sin status. Denna typ av miljö som de båda kom ifrån kan ha legat till grund för att utforma och lyfta trädgården vid Kullen. De ekonomiska resurserna fanns förmodligen, och det går även att peka på intresset för att förfina och förbättra. Detta kan mycket väl ha applicerats även på trädgården.

Någon trädgårdsmästare var aldrig anställd vid Kullen. Detta var mer vanligt vid herrgårdarna. Vid de mindre godsena var det ofta drängar eller torpare som hade ansvaret för att ta hand om trädgård och odlingar (Ulväng 2008, s. 91). Då det fanns många som arbetade vid Kullen är det högst troligt att en sådan syssla skulle ha kunnat läggas över på exempelvis en dräng eller torpare.

Allteftersom tiden gick tycks dåliga affärer ha lett till ekonomiska svårigheter för familjen. De valde att år 1916 lämna Kullen för ett enklare boende i Hjo. Innan flytten auktionerades mycket av bohaget ut talar Carlsson om. Troligtvis på grund av både ekonomiska skäl, samt att de nu skulle husera på betydligt mindre yta i sin nya villabostad.

2.1.4 1917-1950 Per Erik Johansson och hans döttrar

Efter det att familjen von Harten lämnat Kullen sker en rad snabbare ägarbyten fram tills år 1921 då en ny släkt kliver in och ska bli kvar på Kullen i tre generationer. För denna del har mycket information kunnat samlas in med hjälp av olika informanter som har kunnat bidra med berättelser om både platsen och trädgården.

Figur 11 Per Erik Johansson (Eva Dernestams privata arkiv)

Figur 12 Ida Lovisa Johansson (Eva Dernestams privata arkiv)

Figur 13 Döttrarna (fr. vänster) Anna, Ada och Berta (Eva Dernestams privata arkiv)

År 1921 tog Anders Olof Bertil Andersson över Kullen och flyttade d hustru Ada Elisabeth (figur 13). Där bedrev de både mejeriverksamhet och slakteri. Verksamheten gick dock dåligt och de gick i konkurs berättar Evert Larsson som bor och har växt upp på granngården till Kullen. Adas far, Per Erik Johansson (figur 11), löste år 1924 ut paret ifrån Kullen och tog över som ägare. Han fortsatte att bedriva mejeriverksamhet tillsammans med sin hustru Ida Lovisa (figur 12).

År 1938 tog Per Eriks andra dotter Anna Helena (figur 13) och hennes man Karl Gustaf Larsson över Kullen. De drev vidare mejeriverksamheten och byggde även mejeriet i Bråta. Under deras tid på Kullen blev det även platsen för Telegrafstation. De hade en telefonväxel uppe på vinden i huset som sköttes av familjen.

Larsson minns från när han var ung den vackra trädgården på Kullen. Gräsytorna var välvårdade och slogs med lie. I trädgården bakom huset fanns en stor välskött köksväxtodling längs med hela den västra sidan av grusgången. Odlingsytan sträckte sig från stenvallen vid huset och hela vägen ner till grinden i slutet av grusgången och på bredden fram till tomtgränsen i väst. På den östra sidan av grusgången ska det ha växt en mängd fruktträd. Det fanns äpple, päron, bigarråer, plommon och krikon. Bärbuskar fanns det också, längs med grusgången växte röda vinbär, och det fanns även krusbär som Bertil Andersson ska ha satt enligt Anna-Lisa Andersson, dotter till Berta Andersson (figur 13). Hon minns även att det var Åkeröpplen som fanns i trädgården.

Larsson minns också hur det var mycket spring mellan den närliggande gården Backen och Kullen. Hans hus ligger nämligen mellan de två gårdarna. Vid Backen bodde Berta, syster till Anna, och fortsatte man från grusgången i Kullens trädgård söderut kom man dit. Trädgården sköttes enligt Larsson av den dövstumme skomakaren några hus bortanför Kullen. Han hette Erik Bruno Augustsson och bodde med sin hustru Ellen Karolina, som också hon var dövstum. De bodde på övervåningen i en lägenhetsbostad mellan 1928–1944. I lägenheten bedrevs skomakeriverksamheten. Han arbetade även som vaktmästare vid Bjärke skola en bit bort.

Trädallén öster om gårdsplanen som ledde längs bruksvägen till Gudhammar bestod enligt Larsson främst av ek (*quercus spp.*). Han återger den spökhistoria som barn fick höra om denna ekallé. Här fanns ett spöke i form av en man i lång rock och hatt som tog små barn efter mörkrets inbrott. Han visade sig med ryggen mot huset i väst och gick utmed allén österut, tills han plötsligt försvann. Efter en stund dök han upp igen och hans promenad började om från samma plats i samma riktning.

2.1.6 1940–50-tal trädgård i bild

I samband med intervju med Eva Dernestam har jag fått möjlighet att ta del av värdefullt bildmaterial som visar de yttre miljöerna på framsidan av bostadshuset vid Kullen. Bilderna är tagna under 1940- och 50-tal. Under denna tid var det Karl och Anna Larsson som ägde Kullen.

Figur 14 Kullen 1940-tal (Eva Dernestams privata arkiv)

Figur 14 visar ett fotografi av framsidan av bostadshuset under 1940-talet. Troligtvis är den tagen under våren. Utemöblerna står framme, kanske för att kunna dricka en kopp kaffe i vårsolen. I rundelns mitt anas en plantering där det tycks vara tulpaner som växer. Det går att se en antydning till att det även i rabatten på vänstra sidan om glasverandan finns tulpaner (*tulipa*), likaså i rabatten i gräspartiet till höger i bild. Det syns att kanterna av både rundeln och gräspartiet till höger i bild är beskurna och välskötta, vilket skvallrar om att trädgården sköttes med omsorg för att upprätthålla ett tilltalande uttryck. Längsmed husväggen på högra sidan om glasverandan finns en rabatt som troligtvis består av dagliljor (*hemerocalis*). I förgrunden av bilden kan man se bladverket av en ask (*fraxinus excelsior*) och även lönn (*acer*). Bakom huset är det desto svårare att tyda trädslag, troligtvis kan det vara en björk (*betulus*) som tornar upp sig bakom skorstenen på den nybyggda delen av huset.

Figur 15 Barn framför rabatt och syren ca 1949–1950. (Eva Dernestams privata arkiv)

Figur 15 är en bild tagen ned mot ladan väster om Kullen. Två små barn går på grusgången mot huset. Bakom dem kan vi se en rabatt där det längst till höger växer någon form av blomster. I mitten precis bakom pojken växer någonting som skulle kunna vara höstaster (*symphotrichum novi-belgii*), alternativt höstflox (*phlox paniculata*). Barnen tycks vara sommarklädda, vilket tyder på att det förmodligen är en växt som blommar senare på säsongen. Växtsättet är väldigt upprätt vilket troligtvis beror på uppbindning av växten för önskad form. Längst ut till vänster i bilden syns det som skulle kunna vara någon typ av prydnadsgräs. Till höger om detta växer något som tycks vara en lågväxande bladväxt, dock är det för otydligt för att gissa utifrån bilden. Bakom planteringen växer syrenbuskaget (*syringa vulgaris*) och bonar in grusvägen ned mot ladugården.

Figur 16 Gruppfoto på rundeln vid Kullen ca 1949–1950. (Eva Dernestams privata arkiv)

På figur 16 har Ida Lovisa samlats med barnen för fotografering. De sitter intill prydnadsplanteringen i mitten av rundeln. Bakom dem tycker man kunna urskilja barrträd, möjligtvis ädelgran (*abies*).

Figur 17 Gruppfoto på rundeln vid Kullen 1950. (Eva Dernestams privata arkiv)

På figur 17 är släkt är samlad för gruppfotoografering på rundeln framför huset. Vid husväggen kan man se rabatten med dagliljor. Från husväggen och ut till höger i bild växer syren. Bakom sällskapet går det att urskilja en prydnadsplantering i rundelns mitt.

Figur 18 Gruppfoto på rundeln vid Kullen 1950 (Eva Dernestams privata arkiv)

På figur 18 är familjen uppställd på rundeln med kameravinkeln ner mot magasinet. Här syns nu prydnadsplanteringen tydligare. I mitten av denna tycks det växa något som förmodas vara dahlia (*dahlia*) i och med bladverket och sitt buskiga växtsätt. I toppen kan även en blomma tydligt urskiljas.

Figur 19 Barnen uppställda framför glasverandan på Kullen 1954. (Eva Dernestams privata arkiv)

Figur 19 är ett fotografi från år 1954. Där ser vi en barnskara uppställd vid glasverandans vänstra hörn. Bakom dem växer det i rabatten rosor (*rosa*).

Figur 20 Anna Larsson med liten pojke utanför Kullen [år okänt] (Eva Dernestams privata arkiv)

På figur 20 sitter Anna Larsson med en liten pojke på trappen till glasverandan vid Kullen. Här kan vi se att Kullen nu har blivit telegrafstation. Till höger om verandan ser vi en del av den rabatten som i andra bilder någorlunda säkert kan antas innehålla dagliljor, det är förmodligen även vad vi ser i denna bild. Till vänster om trappen står vitmålade utemöbler som tycks vara desamma som går att se på bilden från 1940-talet. I fönstret av glasverandan kan man även skymta krukväxter, vilket skvallrar om att det antagligen fanns ett växtintresse.

2.1.5 1962-1999 Dernestam

Vid denna tidpunkt kliver de sista ägarna av Kullen in, efter att de har lämnat ska platsen komma att stå öde i 23 år innan den vaknar till liv igen.

Figur 21 Carola och Karl-Gustaf Dernestam (Eva Dernestams privata arkiv)

Anna och Karls dotter Carola Anna Sofia och hennes man Karl-Gustaf Dernestam började år 1962 arrendera Kullens jordbruk tillsammans med sin son Per-Anders. De flyttade till Bråta Hökaregården som var arrendebostaden. Tillsammans fick de sju barn, varav Per-Anders var den enda pojken. 1981 köpte de Kullen och tog över efter Carolas föräldrar.

Under denna tid fanns det inte längre någon odling på baksidan av huset. Odlingen i köksträdgårdar hade på många håll i landet upphört efter andra världskriget och det var inte ovanligt att ytorna blev till gräsmattor istället (Flinck 1994, s. 112). Eva Dernestam, dotter till Per-Anders, berättar däremot att det fanns fruktträd och bärbuskar, även hallon (*rubus idaeus*). Mellan det gamla stallet och snickarboden växte snöbär (*symphoricarpos albus*). Framför huset i rundeln växte vårlök (*galea lutea*), likaså vid syrenhäcken. Carola och Per-Anders såg även till att resa en flaggstång i rundeln. Ner mot den väg som ledde utöver åkern i öster växte kastanj, förmodligen hästkastanj (*aesculus hippocastanum*). Dernestam har även fått återberättat från sin far hur drängarna ständigt fick slita med att fylla på med sten i den mur som omgärdar Kullen.

Figur 22 Kullen 1960. Utsnitt ur ekonomiska kartan 1960. (Lantmäteriet)

På den ekonomiska kartan från 1960 (figur 22) är trädgården tydligt markerat i gult med svarta prickar och rundeln på framsidan av huset framgår tydligt. Ekallén öster om gårdsplanen finns markerad. Även till väster finns en liten trädallé som följer vägen över den gamla bron som gick över kullerån och anslöt sig till vägen utanför. Denna bro finns idag inte kvar, år 1977 anlades en ny bro och vägen leddes om enligt Dernestam.

1999 såldes Kullen. Dernestam kan berätta att det var i samband med detta som det gårdsarkiv som fanns också försvann. I en kista hade räkenskaper och dokument från så långt tillbaka som 1600-talet förvarats. Carola ansåg förmodligen att detta inte skulle vara till nytta eller intresse för någon och eldade därför upp innehållet i kistan.

Kullen köptes nu av en bonde i området som efter att han styckat av en del mark snart sålde det vidare till en man som lät huset och platsen stå öde och förfalla. Tidens tand har satt sina spår och växtlighet har både tagit över och dött ut i trädgården. När denna ägare sedan gick bort såldes huset återigen till samma bonde som innan. Återigen styckade han av mark innan han kort därefter sålde det igen.

Utifrån denna undersökning kan det antas att trädgården vid Kullen förmodligen började ta sin form i början av 1900-talet. Om denna utformning var karaktäristisk för ståndsgårdar är ännu inte besvarat. Nästkommande kapitel presenterar en jämförelse mellan tre andra ståndsgårdar i Hovaområdet.

2.2 Jämförelse med ståndsgårdar i området

Det förmodade antalet ståndsgårdar som har funnits i Sverige genom historien är omkring 10 000. Förmodligen finns ännu inte alla kategoriserade och än färre dokumenterade. Kullen är en av de platser som har blivit kategoriserad och i denna del ges en kortfattad överblick av några ståndsgårdar i Hovatrakten. Utifrån flygfoton från 1960 jämförs ståndsgårdarna för att skapa en uppfattning om utemiljö och trädgård vid dessa platser.

Figur 24 Folkeberg, Hova ca 1960
(Lantmäteriet)

Figur 25 Bårtorp, Hova ca 1960
(Lantmäteriet)

Tre gårdar i Hovatrakten har valts ut för denna jämförelse. Folkeberg (figur 24) och Bårtorp (figur 25) är kategoriserade som ståndsgårdar på Göran Ulvängs databas. Backen (figur 23) är en granngård till Kullen och kan genom kriterielistan för en ståndsgård bestämmas som detta.

Dessa olika gårdar visar relativt stora trädgårdar i jämförelse med hur det såg ut på tomter i närområdet. En grusad gårdsplan framför huset med en rundel är ett återkommande inslag vid dessa platser, förutom vid Folkeberg där det i stället tycks stå ett vådräd i gårdsplanens mitt. Rundeln var något som kunde förekomma även vid mindre gårdar (Flinck 1994, s. 170), förmodligen med inspiration från de högreståndsmiljöerna. Däremot tycks inslaget av en rundel inte ha förekommit i någon större utsträckning bland de kringliggande gårdarna i området. Trädgården var vanligtvis placerad på mangårdens baksida (Flinck 1994, s. 170), här utmärker sig Bårtorp med trädgård på framsidan. Även Backen har en annorlunda utformning. En markerad längdaxel genom trädgården var ett tilltalande inslag, vilket Kullen av dessa gårdar är ensam om. De mindre träden på de olika tomterna förmodas vara fruktträd, detta tycks genomgående för de olika gårdarna. Dock ska tilläggas att detta inte kan ses som ett typiskt inslag för enbart ståndsgårdar.

Folkebergs gård utmärker sig här med sin karaktär. Trädgårdens utformning kan liknas vid den tyska stilen som kom till Sverige under senare delen av 1800-talet och har varit ett inslag vid herrgårdsmiljöer. Den utmärkte sig med friare rundade former, men till skillnad från den engelska parkstilen skulle det här finnas en symmetri (Flinck 1994, s. 92).

Denna översiktliga genomgång av dessa ståndsgårdar i Hovaområdet antyder att det fanns ett intresse i viss mån för de yttre miljöerna, om än med olika ambitionsnivåer. Med olika

Figur 23 Kullen och Backen, Hova ca 1960
(Lantmäteriet)

storlek, form och placering av bostadshus på tomterna fanns också olika förutsättningar för platserna, vilket är en aspekt som också bör vägas in. Sammanfattningsvis kan man tyda en ansträngning i utformningen av de olika trädgårdsmiljöerna. Det tycks ha funnits en vilja att lyfta och vissa upp dessa miljöer. Möjligtvis för att även på så sätt upplyfta sig själv och påvisa sin status.

2.3 Nuläge

Sedan 2022 har Frida Andersson och Joel Elionsson varit ägare av Kullen. De köpte huset av den bonde som främst var intresserad av den tillhörande marken. Marken styckades av och huset såldes i befintligt skick. Detta skick var ett nedgången hus som hade stått tomt i 23 år. En del av taket var skadat efter ett nedfallet träd och det hade länge stått och läckt in.

Figur 26 Kullen i nutid. Utsnitt ur satellitbild (Lantmäteriet)

Över hela tomten var det mängder av välvuxet sly, som snarare kan benämnas som träd. Detta har till viss del rensats, åtminstone det värsta närmast omkring huset för att öppna upp och öka framkomligheten samt minimera eventuella risker med rasande träd. I trädgårdsdelen på baksidan har det påbörjats rensning, men mycket återstår ännu. En del träd har här även rasat av sig själva. Uppfarten till huset har grusats och rundeln som förr fanns framför huset har börjat tas fram igen, idag är den däremot mer droppformad.

I den södra delen av tomten plöjdes en del bort av bonden för att skapa en väg fram till åkern. Ekallén som växte öster om gårdsplanen längsmed vägen ut mot Gudhammar togs dessvärre ner av den bonde som köpte marken. På satellitbilden (figur 26) kan man tydligt se hur denna

trädalé nyligen har fällts, detta för att skapa sammanhängande åkermark. För detta finns det skyddslagar som säger att trädaléer omfattas av skydd i miljöbalken 7 kap. 11 §. Definitionen av en allé lyder:

”Lövträd planterade i en enkel eller dubbel rad som består av minst fem träd längs en väg eller det som tidigare utgjort en väg eller i ett i övrigt öppet landskap. Träden ska till övervägande del utgöras av vuxna träd.” (Naturvårdsverket 2014)

Om träd i allén skulle vara döda omfattas de ändå av detta skydd som förbjuder avverkning utan ansökan om dispens. Fällningen av denna allé anmäldes till myndigheter av grannen till Kullen, Evert Larsson, dock har detta inte fått några påföljder.

2.3.1 Platsbesök

Platsbesök genomfördes på Kullen den 5 februari 2024 samt den 28 februari 2024. Flygfoto från 1960 användes för att lättare kunna förhålla sig till och leta efter det som har funnits på platsen och utifrån vad som tycktes kunna urskiljas på bilden. Med hjälp av flygfotot kunde också växtmaterial av intresse markeras ut med en ungefärlig precision. Även de släktfoton som har samlats in från informanter användes för att söka efter spår som kan finnas kvar idag. Fokus lades framför allt på baksidan där den stora parkliknande trädgården ska ha legat då det mesta är undanröjt på framsidan.

INVENTERING – NUMMERFÖRTECKNING

1. Tallar – *Pinus sylvestris*
2. Syren – *Syringa vulgaris*
3. Hallon – *Rubus idaeus*
4. Vresros – *Rosa Rugosa*
5. Backsmultron – *Fragaria viridis*
6. Röda vinbär – *Ribes rubrum*
7. Fruktträd (okända arter)

Figur 27 Satellitbild över Kullen (Lantmäteriet), ungefärlig fyndplats för växtmaterial inritat och numrerat

På toppen av den östra delen av muren växer syren. Syren återfinns även i ett större exemplar precis nedanför muren. Vid murens öppning där grusgången tidigare fanns växer ett stort bestånd av vresros (*rosa rugosa*) som sträcker sig utöver gången och vidare en bit öster om denna. Detta är nedklippt till ungefär en decimeter i dagsläget. På båda sidor om murens öppning växer hallon (*rubus idaeus*), baserat på placering tycks de tydligt inplanterade. Att det har funnits hallon har också nämnts av Dernestam vilket bekräftar information från henne.

Vid jämförelse med flygfotot tycks det på 1960-talet ha växt buskar längsmed grusgången, detta skulle även överensstämma med vad Anna-Lisa har berättat om platsen. Grusgången är idag igenväxt. Längsmed där den förr har funnits växer röda vinbär (*ribes rubrum*) på den västra sidan. På båda sidor om den igenväxta grusgången växer träd som tycks utgöra en liten allé med en tydlig siktlinje från förfarstun på husets baksida genom murens öppning (figur 28).

Figur 29 Vy ut mot trädgården från förfarstun på husets baksida genom murens öppning. Trädallé omgärdar platsen för gamla grusgången. På högra sidan finns även röda vinbärsbuskar (Foto: Hanne Evang)

Figur 28 Ett av fruktträden i trädgården (Foto: Hanne Evang)

Längre bort ifrån grusgången på östra sidan av trädgården återfanns fyra exemplar av fruktträd i dåligt skick. Troligtvis var ett av träden äpple (*malus domestica*), ett annat träd kan möjligen ha varit silverpäron (*pyrus salicifolia*). Trädens dåliga skick medför svårighet i att artbestämma med säkerhet och utesluts därför. Samtliga träd benämns enbart som fruktträd i inventeringsritningen. Två av dessa var rasade och de övriga med knapp vitalitet. Detta bekräftar vad informanter har kunnat berätta om att det har funnits fruktträd på platsen. I den sydvästra delen av trädgården hittades backsmultron (*fragaria viridis*) i ett utbrett område.

Över den östra sidan av trädgården är det tätt bevuxet med sly, denna består främst av ask (*fraxinus excelsior*) i stora bestånd samt asp (*populus tremula*) och skogslönn (*acer platanoides*). I den västra delen där köksväxtodling tidigare fanns är det mer öppet.

De två tallarna som syns i förgrunden till bilden på barnen von Harten ifrån tidigt 1900-tal står ännu kvar på platsen (figur 31), grenverket står idag betydligt högre över marken. Syrenen som växte vid den västra sidan om huset finns inte kvar idag. Rundeln framför huset har åter tagits fram, idag är den något mer droppformad (figur 32).

Figur 31 De två tallarna som syns i förgrunden på fotografiet av barnen von Harten (Foto: Hanne Evang)

Figur 32 Rundeln vid husets framsida (Foto: Hanne Evang)

Figur 30 Vy från trädgård mot stenvuren och husets baksida (Foto: Hanne Evang)

2.3.2 Trädgården vid ståndsgården Kullen

Kullen representerar en typ av gård som är relativt ouppmärksam, ståndsgården. En typ av plats som efterliknar herrgårdar i både utseendemässig karaktär och drift. Trädgård är en av de punkter som kopplas till definitionen av en ståndsgård.

Trädgården vid Kullen är inte vad den en gång har varit efter att ha blivit lämnad i 23 år. Men spår går att återfinna i form av strukturer, som den stora stenmuren som omgärdar hela den plåt där bostadshuset ligger. Tidigare har en grusgång i rak linje genom trädgården på baksidan har utgjort en siktlinje upp till huset. Denna har försvunnit med tiden och är idag igenväxt. Äldre växtmaterial som bärbuskar och fruktträd har hittats i den stora trädgården bakom huset som bidrar med ledtrådar till trädgårdens historiska utformning.

På framsidan utmärkte sig tidigare en stor rundel med en prydnadsplantering i dess mitt. Rundeln syns tidigast på ett fotografi från början av 1900-talet. Senare under 1940- och 50-tal går det utifrån fotografier att säkerställa att det under den tiden även har funnits en prydnadsplantering i rundelns mitt. De senare fotografierna har även visat flera planteringar och en del växter i dessa har kunnat identifieras.

Den karaktär som en gång har utmärkt ståndsgården Kullen går att ana genom att sammanställa de spår som har hittats, även om dessa inte kan besvara allt med säkerhet. Dessa spår blir utgångspunkten för det rekonstruktionsförslag som läggs fram. Förslaget avser att belysa möjlighet till olika ambitionsnivåer och det kommer även att luta sig mot den fria förnyelseprincipen.

2.3.3 Rekonstruktionsförslag

För detta rekonstruktionsförslag för Kullens trädgård ligger den utförda undersökningen av platsen till grund, dessutom kommer även begreppet *fri förnyelse* att appliceras. Detta för att förankra de rekonstruktionsförslag som läggs fram till ett realistiskt förhållningssätt till de som lever och brukar platsen idag. Frida och Joel har två små barn tillsammans, jobb, höns, kaniner och flera hundar som behöver tas hand om. Dessutom är det ett stort projekt i sig att enbart få ordning på huset.

Att återskapa platsen till ett utseende den enligt fotografier och återberättelser hade under 1940- och 50-talet skulle också kräva att det fanns ett behov av att trädgården skulle uppfylla samma funktion och att förutsättningar fanns för samma nivå av skötselinsatser. Som trädgården vid Kullen själv är ett bevis på så kan en trädgård snabbt ändra karaktär vid utebliven skötsel. De återskapande insatserna ska anpassas efter förmågan för att upprätthålla nödvändig skötsel. Med fri förnyelse ges också utrymme för att skapa nya tidslager vid platsen från den tid vi lever i nu, som så småningom även den ska komma att bli historia. I dessa tidslager kan man trots allt välja att utgå ifrån ett historiskt stilideal för de nya inslag man väljer att tillägga samt anpassa växtmaterial för att efterlikna en viss tidsperiod. I och med denna dokumentation av platsen går inte heller den tidigare historien förlorad även om de fysiska spåren kan komma att försvinna.

Den tidsmässiga begränsningen blir dock till en fördel för trädgården. Man bör vänta med att vidta allt för stora åtgärder så att man inte av misstag råkar undanröja växtmaterial som ännu inte har upptäckts.

Sly

Arbete med att rensa sly över tomten har redan påbörjats. Detta bör fortsätta och större finare exemplar av träd kan sparas ut mot kanterna av tomten. För att minimera tillskott av sly som kan slå upp då man fäller träd kan de träd man vill ta bort i framtiden på förhand ringbarkas. Framförallt asp har en tendens att skjuta rotskott då man fäller träd, så ringbarkning är särskilt fördelaktigt vid fällning av dessa träd. Detta bör göras på försommaren då barken är som mest lätthanterlig. På 1–2 meters höjd tas ca 20 cm bark bort runt hela stammen. Detta avbryter då näringstransporten mellan rotsystem och grenar utan att förhindra vattentransporten i trädets ved (Länsstyrelsen Stockholm 2023). Ringbarkning kan göras 1–3 år innan man fäller trädet, viktigt är då att inte låta döda träd stå då de kan utgöra en skaderisk.

Ytterligare ett hjälpmedel till den mindre slyn skulle kunna vara att låta djur beta på marken under en period vid återkommande tillfällen. Får och getter är mycket behjälpliga när det kommer till att undanhålla sly och kan få bort en riklig mängd som på egen hand kräver större arbetsinsatser. Detta bör däremot inte göras förrän några år har passerat och man har undersökt om det finns växtmaterial av intresse på platsen. Annars är risken att historiska spår i form av växtmaterial kan komma att betas undan och försvinna.

Grusgång

Grusgång kan anläggas för att återskapa den gamla passagen över trädgården på baksidan av huset. Bredden bör då anpassas efter öppningen i muren och siktlinjen bör läggas i nivå till förfarstun på baksidan. Denna bör anläggas med ett ordentligt bärande lager för att minimera insatser för ogräsrensning och förhindra igenväxning.

Vresrosen som växer där grusgången har funnits behöver åtgärdas innan denna sprider sig ytterligare. Det är en invasiv växt som snabbt kan breda ut sig. Den trivs i grusiga miljöer, vilket troligtvis är varför den har etablerat sig i den gamla grusgången. Vresros förökar sig med både rötter och frö och behöver därför grävas upp med hela roten (Naturvårdsverket 2023). Fördelaktigt är om detta görs tidigt på säsongen innan frön hinner spridas.

Växtmaterial

Av det växtmaterialet som återstår är det mesta i dåligt skick. För att återskapa trädgården till den karaktär som den en gång haft finns ett behov av att plantera in nytt växtmaterial.

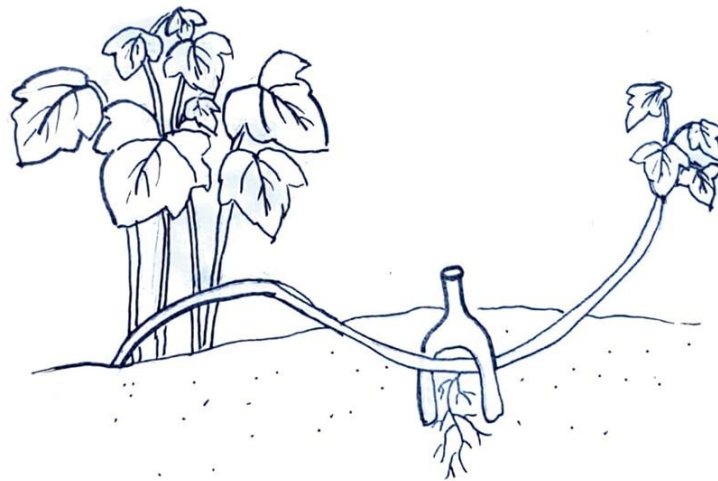
Fruktträd kommer att behöva återplanteras för att återskapa den fruktodling som en gång fanns. I detta fall vill jag återropa den fria förnyelseprincipen där antal och sorter bör anpassas efter det nuvarande hushållets behov. Att efterlikna en annan tids hushållsbehov enbart för att uppnå ett mål av autenticitet i utformningen av en plats kommer i slutändan inte heller att gynna karaktären om skötseln blir eftersatt och skörd förgås.

Av det man väljer att återplantera kan man däremot välja äldre sorter för att återspegla en äldre tid genom inslaget av fruktträd. Exempelvis vet vi att Åkerö var en äppelsort som ska ha

funnits i trädgården. När det kommer till placeringen av fruktträden kan vi utläsa en tydlig rad med tre träd. Det fjärde trädets placering skulle kunna tyda på att det funnits fler träd som har stått i förband med den första raden. Detta bör finnas i åtanke vid eventuell återplantering.

Samma princip gäller för eventuellt återskapande av köksväxtodling. Köksväxtodling kan återskapas på den plats där den förr har legat, på den västra sidan av grusgången. Denna bör dock anpassas i storlek efter nuvarande hushållsbehov. Här anser jag också att den fria förnyelseprincipen kan lämnas utrymme om köksväxtodling utesluts i återskapandet av platsen. Ytan kan användas och bli plats för ett nytt tidslager, om det så är utrymme för lek, att skapa rum för sittplatser och umgänge, fler fruktträd eller annan typ av plantering kan så göras efter eget tycke och smak.

Vinbärsbuskarna som finns kvar tycks ännu vara vitala, dessa kan börja gallras ut med några gamla grenar om året för att se huruvida dessa kan återfå en önskvärd form och ge god skörd. Om man vill utöka antalet vinbärsbuskar för att efterlikna den tidigare utformningen med bärbuskar längsmed grusgången kan man dessutom försöka föröka de buskar som står på platsen idag. Detta kan göras med hjälp av avläggare (figur 33). För att göra en avläggare väljer man ut en gren som ska vara böjlig så att den inte bryts. Grenen läggs sedan mot marken och täcks över med jord, toppen ska ligga ovan jord. Grenen fästs sedan med hjälp av exempelvis en tråklyka eller genom att placera en sten ovanpå den jordtäckta delen. Efter ett år har rötter utvecklats, grenen kan då skäras loss från moderplantan och en ny planta har bildats.

Figur 33 Avläggare på vinbär (Illustration av Hanne Evang)

Gårdsplan - framsida

För att återskapa uttrycket av den gamla grusade gårdsplanen krävs mer arbete med grusläggning. Rundelns form kan förtydligas genom att ta fram kanten av gräsytan. Nytt gräs kan sås in för att markera en tydligare gräns mot grusplanen. Runt rundeln kan man stensätta kanten. Detta skulle då inte korrekt återspegla den tidigare karaktären, men det skulle minimera skötselinsatser med underhåll av rundeln i form av kantskärning av gräsytan.

Prydnadsplanteringen i rundelns mitt skulle kunna återskapas genom att anlägga en rabatt där man kan sätta både vårlökar och sätta ut dahlior senare på säsongen. Den skulle även kunna användas för att plantera ut sommarblommor under sommaren. Alternativt skulle här kunna anläggas en perennrabatt som skulle innebära mindre skötselinsatser, men ändå återskapa ett karaktärsdrag i form av prydnadsplanteringen.

Rabatter längsmed husväggar kan återskapas. Med relativ säkerhet går det att bestämma växtmaterial under tidsperioden 1940–50-tal. Vill man efterlikna detta kan en rabatt med rosor anläggas mot husväggen till vänster om glasverandan. Till höger om denna kan man skapa en rabatt där dagliljor planteras in.

Utifrån den högra husknuten växte förr stora exemplar av syren längsmed grusvägen, detta kan planteras in för att återskapa den rumsbildning som detta medförde. Framför syrenen fanns en rabatt som troligtvis lär ha varit en perennrabatt som kan återskapas för att återfå uttrycket för platsen.

Oavsett vilken ambitionsnivå man väljer i återskapandet av trädgården kommer detta att bli en process som tar tid. I och med detta kan man med fördel invänta och se vad det finns för växtmaterial på platsen innan större åtgärder vidtas.

3. Diskussion

Detta arbete har syftat till att undersöka ståndsgården Kullen och dess trädgård. Vid arbetets början tycktes tillgången på information om platsen skral och sannolikheten att hitta sådant som skulle kunna vara behjälpligt i att forma antaganden om trädgårdens tidigare utseende kändes mindre trolig. Förhoppningarna stod till att ha möjlighet att genomföra intervjuer med personer som har olika kopplingar till Kullen. Detta har också i slutändan visat sig ge stort resultat. På egen hand har information kunnat hittas om de flesta personer som har verkat vid platsen för att kunna sammanställa en ägarlängd. Dock hade det utan intervjuerna varit svårt att ge samma liv åt dessa personer.

Just personerna har fått ta plats i detta arbete då de kan bidra till att berätta om trädgården. Von Hartens har blivit föremål för spekulationer kring anläggandet av trädgården. Här blir även ett olyckligt äktenskap en form av ledtråd som kan diskuteras kring. Det visar på att parterna var representanter för det högrestånd som de båda kom ifrån och deras äktenskap förmodas snarare vara ett arrangemang med syfte att anpassa sig efter de förväntningar som tillkommer med denna tillhörighet. Renoveringen och utbyggnaden av bostaden kan antas ha varit en form av statusmarkör, i denna mening kan även utformningen av trädgården haft samma syfte och tillkommit under samma tid. Här ska dock tilläggas att detta enbart kan hållas till spekulationer då det inte finns säkra källor eller dokumentation av själva anläggandet av trädgården.

Kartor och flygfoton som har undersökts samt de platsbesök som har genomförts har kunnat ge svar på vissa delar av frågorna om trädgården och varit en grund för antaganden kring denna. Återigen är det här intervjuerna som har kunnat ge än mer information och dessutom bekräftat vissa antaganden. Genom dessa kontakter har även bilder samlats in och granskats vilket har gett mer upplysning om trädgården och dess innehåll. Då flera intervjuer har hållits har även information från olika informanter bekräftat varandra, detta även tillsammans med bildmaterial samt det växtmaterial som har återfunnits på platsen idag. Detta har bidragit till att vissa antaganden nu snarare kan betraktas som fakta.

Trots att Kullen är en plats som har möjlighet att bidra till att fylla en liten del i den kunskapslucka som finns om ståndsgårdar kan den i dagens läge inte sägas representera en ståndsgårds trädgård i sin karaktär. Värdefulla inslag har gått förlorade, inte bara i trädgården, utan även i anslutning till platsen med den ekallé som togs ned för att ge plats åt åkern.

Om trädgården skulle komma att återställas till en fullvärdig representant för trädgårdars utformning vid ståndsgårdar saknar den trots allt värde som en publik kunskapsspridare. Värdet utgörs främst i vad som blir dokumenterat om den.

I de rekonstruktionsförslag som har lagts fram har en eftersträvan funnits för att anpassa dessa för dagens förhållanden, med en realistisk syn av vad som är möjligt. Dagens förutsättningar för underhåll av trädgården väger i detta fall tyngre än att fullt återskapa den forna karaktären av trädgården. Utan nödvändiga skötselinsatser för en trädgård kan det önskade uttrycket snabbt gå förlorat.

Enbart arbetet med att rensa tomten är någonting som kommer att bli en lång process. Detta medför trots allt möjligheten att påbörja återskapandet i mindre bitar vilket gör att man kan hinna känna av vad som fungerar och hur mycket man hinner med i form av skötsel.

Tiden är också till fördel för att kunna utföra insatser som kräver längre tid, som exempelvis ringbarkning av vissa träd, eller försöka gallra ur vinbärsbuskarna.

När det kommer till bärbuskar anser Vollbrecht (2006, s.138) att detta är någonting som man bör ”avlägsna utan större fundering” då man röjer i en gammal trädgård, vilket inte rimmar med kulturvårdens synsätt. I detta fall är bärbuskar förmodligen inte det inslag som prioriteras högst i trädgården. Därför kan man under några år försöka gallra ur gamla grenar och göra avläggare för att bilda nya plantor. Om detta misslyckas och kvalitet på buskar och skörd inte är önskvärd kan de efterhand bytas ut till nya exemplar.

4. Vidare forskning

För att få reda på mer om trädgården vid Kullen bör denna undersökas vid andra tidpunkter på året. Under vår, sommar och höst kan nytt växtmaterial hittas och bladverk kan underlätta artbestämning för exempelvis träd.

Det finns också väldigt mycket outforskad mark när det kommer till trädgårdar vid ståndsgårdar. Detta arbete har lyckats bli ett litet bidrag i att fylla den kunskapslucka som finns. För vidare forskning kan flera trädgårdar vid ståndsgårdar undersökas och beskrivas i sin forna utformning. Med mer data kan jämförelser göras och möjlighet finns då att besvara huruvida man kan fastställa typiska karaktärsdrag samt hur platserna brukades.

5. Sammanfattning

Denna undersökning har handlat om den övergivna trädgården vid ståndsgården Kullen i Hova. Platsen har stått öde i 23 år innan de nya ägarna tog över år 2022. Kullen är en plats med gamla anor som går att återfinna i kartmaterial från början av 1700-talet. Från 1850-talet blir det en del av herrgården Gudhammars gods innan det i slutet av 1800-talet blir fristående i samband med att det ges som en bröllopsgåva till Carl Louis von Harten, son till ägaren av Gudhammar och hans hustru Eva Lang som också hon kom ifrån en närliggande herrgård. Under deras tid vid Kullen renoveras huset och det byggs även ut. Något säkert svar har inte kunnat ges huruvida det även var vid denna tid som trädgården tog form. Det kan däremot förmodas att det i samband med upprustning av platsen även kan ha inkluderat trädgården. Då det fanns både ekonomiska förutsättningar och de som bodde där båda var ifrån högreståndsmiljöer kan det spekuleras i att man ville ge uttryck för detta och påvisa sin status även i de yttre miljöerna. På en bild av familjens barn framför huset kan man se den rundel som går att återfinna på flygfoto från 1960-tal. Denna kan förmodligen ha anlagts vid tidpunkten då denna familj huserade vid Kullen.

Informanter har kunnat delge information om tiden efter familjen von Harten kring trädgårdens utseende och innehåll. I samband med intervjuer har även bildmaterial från 1950-talet samlats in. Detta har i sin tur bidragit till att säkerställa viss information kring trädgårdens utformning och gissningar har kunnat göras av växtmaterial utifrån vad som syns på bilderna.

Genom platsbesök har även information inhämtat från informanter och andra källmaterial kunnat bekräftas i viss utsträckning. Mycket har idag försvunnit och det mesta av det som finns kvar idag är i dåligt skick.

Utifrån den information som har kunnat insamlas och sammanställas om platsen har rekonstruktionsförslag lagts fram med anpassningar till hur behov och förmåga att upprätthålla skötsel ser ut idag.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

Arkiv

Riksarkivet (u.å.). *Specialsök: Hova kyrkoarkiv*.

<https://sok.riksarkivet.se/kyrkoarkiv?Arkivsok=hova&Lan=0&PageSize=100&Arkiv=SE%2fGLA%2f13222&tab=serie#tab> [2024-02-20]

Muntliga källor

Anna-Lisa Andersson barnbarn till Per-Erik och Ida Lovisa Johansson, tidigare ägare av Kullen. Intervju 2024-02-02

Anna Carlsson barnbarnsbarn till Carl Louis och Eva von Harten, tidigare ägare av Kullen. Telefonintervju 2024-02-13

Evert Larsson, boende i grannhuset till Kullen. Intervju 2024-02-19

Eva Dernestam, barnbarn till Karl-Gustaf och Carola Dernestam, tidigare ägare av Kullen. Telefonintervju 2024-02-25

Övriga otryckta källor

Dernestam, Björn & Dernestam, Eva (2023). *Kullen* [sammanställt häfte av privat släktforskning]

Naturvårdsverket (2014). Beskrivning och vägledning för biotopen Allé i bilaga 1 till förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m [komplement till Handbok 2012:1 Biotopskyddsområden] <https://www.naturvardsverket.se/vagledning-och-stod/skyddad-natur/biotopskyddsomraden/> [2024-02-20]

Tryckta källor

Litteratur

Flinck, Maria (2013). *Historiska trädgårdar: att bevara ett föränderligt kulturarv*. Stockholm: Carlsson i samarbete med Riksantikvarieämbetet

Flinck, Maria (1994). *Tusen år i trädgården: från sörmländska herrgårdar och bakgårdar*. Stockholm: Tiden

Götlind, Anna & Kåks, Helena (2014). *Mikrohistoria: en introduktion för uppsatsskrivande studenter*. första upplagan Lund: Studentlitteratur

Klintborg Ahlklo, Åsa (2023). *Svensk trädgårdshistoria 1800- och 1900-tal*. Stockholm: Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien

Lööw, Claes (2018). *Den stora knoppboken: Sveriges lövfällande lignoser i vintertid*. [Lomma]: [Claes Lööw]

Muñoz Viñas, Salvador (2005). *Contemporary theory of conservation*. Oxford: Elsevier Butterworth-Heinemann

Roslund, Bengt (1981). Mejerihistoria. I Berggren, Gunnar (red.) (1981). *Hova-Älgåråsbogden 2*. Hova: Naturvårds- och hembygdsförening, s. 95–100.

Ohlén, Carl-Eric, Sydow, Waldemar von & Björkman, Sten (red.) (1942). *Svenska gods och gårdar D. 32 Västergötland: Skaraborgs län (norra) ... : Kinne, Kåkind, Vadsbo och Valle*. Uddevalla: Svenska gods och gårdar

Ulväng, Göran (2005). Den föränderliga herrgården. *Lustgården*, (85), s. 59–74

Ulväng, Göran (2008). *Herrgårdarnas historia: arbete, liv och bebyggelse på uppländska herrgårdar*. Uppsala: Hallgren & Björklund

Vollbrecht, Klaus, Alm, Gustaf & Veltman, Han (2006). *Beskärningsboken*. 2. uppl. Stockholm: Natur och kultur/Fakta etc.

Wilke, Åsa (2006). *Villaträdgårdens historia: ett 150-årigt perspektiv*. Stockholm: Prisma

Elektroniska källor

Geneanet (u.å) *Carl Louis von Harten*.

<https://gw.geneanet.org/lpaul7?n=von+harten&oc=&p=carl+louis> [2024-02-20]

Lantmäteriet (2024). *Min karta*. <https://minkarta.lantmateriet.se/> [2024-02-20]

Länsstyrelsen Stockholm (2023). *Ingen igenväxning i hagen*.

<https://www.lansstyrelsen.se/stockholm/natur-och-landsbygd/information-till-verksamma-pa-landsbygden/kompetensutveckling-och-radgivning/landsbygd-i-centrum/landsbygd-i-centrum-nyheter/2019-02-22-ingen-igenvaxning-i-hagen.html> [2024-02-27]

Löowerk (2023). *Om författaren*. <http://loowerk.se/knopp/> [2024-03-08]

Naturvårdsverket (2023). *Vresros*. <https://www.naturvardsverket.se/amnesomraden/invasiva-frammande-arter/Arter/arter-som-nej-omfattas-av-regler/vresros/> [2024-02-28]

Svenska Herrgårdar (2023). *Svenska herrgårdar*. <https://www.svenskaherrgardar.se/> [2024-02-16]

Ulväng, Göran (2013). Betydelsen av att äga en herrgård [Elektronisk resurs] Herrgårdar, ståndsgårdar och gods i Uppsala län under 1700- och 1800-talen. *Historisk Tidskrift för Finland*. 2, 287–316. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-209971> [2024-02-16]

Wikipedia (2024). *Sundorph House*. https://en.wikipedia.org/wiki/Sundorph_House [2024-02-14]

Figurförteckning

Omslagsbild: Foto av Kullen (2022). Fotograf: Frida Andersson

Figur 1: Utsnitt ur karta från Google Maps (2024)

<https://www.google.com/maps/place/Br%C3%A5ta+1,+548+92+Hova/@58.3413781,12.6243127,703060m/data=!3m1!1e3!4m15!1m8!3m7!1s0x465b79fba69679cd:0x76832b4af4f6aad!2sBr%C3%A5ta+1,+548+92+Hova!3b1!8m2!3d58.8866261!4d14.1695791!16s%2Fg%2F11c11q5fbt!3m5!1s0x465b79f13d40ffc1:0xefe5c235030d9d8!8m2!3d58.894066!4d14.1717314!16s%2Fg%2F11cpp34vbk?entry=tu>

Figur 2: Utsnitt ur karta från Google Maps (2024)

<https://www.google.com/maps/place/Br%C3%A5ta+1,+548+92+Hova/@58.9065749,14.2964121,27237m/data=!3m1!1e3!4m15!1m8!3m7!1s0x465b79fba69679cd:0x76832b4af4f6aad!2sBr%C3%A5ta+1,+548+92+Hova!3b1!8m2!3d58.8866261!4d14.1695791!16s%2Fg%2F11c11q5fbt!3m5!1s0x465b79f13d40ffc1:0xefe5c235030d9d8!8m2!3d58.894066!4d14.1717314!16s%2Fg%2F11cpp34vbk?entry=tu> [2024-02-26]

Figur 3: Flygfoto över Kullen ca 1960. Lantmäteriet. *Min karta*.

<https://minkarta.lantmateriet.se/> [2024-03-04]

Figur 4: Kullen. Utsnitt ur storskifteskarta 1778. Lantmäteriet. *Lantmäteristyrelsens arkiv*.

<https://historiskakartor.lantmateriet.se/hk/viewer/internal/P86-87:1/4c4d535f5038362d38373a31/lms2/LMS/Hova%20socken%20Kullen%20nr%201/Storskiye> [2024-03-04]

Figur 5: Kullen. Utsnitt ur karta för ägomätning 1703. Lantmäteriet. *Lantmäteristyrelsens arkiv*.

<https://historiskakartor.lantmateriet.se/hk/viewer/internal/P86-3:1/4c4d535f5038362d333a31/lms2/LMS/Hova%20socken%20Backen%20nr%201/%C3%84gom%C3%A4tning> [2024-03-04]

Figur 6: Gudhammar. Utsnitt ur karta för arealavmätning för ägostyckning. Lantmäteriet. *Lantmaterimyndigheternas arkiv*.

<https://historiskakartor.lantmateriet.se/hk/viewer/internal/16-hov-558/0001kr10/lm16/REG/16-hov-558/Arealavm%C3%A4tning,%20%C3%84gostyckning> [2024-03-04]

Figur 7: Foto av hädadsekonomiska kartan från Lantmäteriet 1877–1882 (2024-02-28) Foto: Hanne Evang

Figur 8: Eva Lang (okänt år). Geni (u.å.) *Eva Hildegard Lang*.
<https://www.geni.com/people/Eva-Lang/6000000146512447001?through=6000000023832648319> [2024-03-04]

Figur 9: Carl Louis von Harten (okänt år). Geni (u.å.) *Carl Louis von Harten*.
<https://www.geni.com/people/Carl-von-Harten/6000000023832648319?through=6000000146512447001> [2024-03-04]

Figur 10: Foto över barnen von Harten (okänt år). Fotograf okänd. Anna Carlssons privata arkiv.

Figur 11: Anna, Ada och Berta Johansson (okänt år). Fotograf okänd. Eva Dernestams privata arkiv.

Figur 12: Ida Lovisa Johansson (okänt år). Fotograf okänd. Eva Dernestams privata arkiv.

Figur 13: Per Erik Johansson (okänt år). Fotograf okänd. Eva Dernestams privata arkiv.

Figur 14: Foto över bostadshus och rundel vid Kullen (1940-tal). Fotograf okänd. Eva Dernestams privata arkiv.

Figur 15: Foto på två barn framför rabatt vid gårdsplan på Kullen (ca 1949–1950). Fotograf okänd. Eva Dernestams privata arkiv.

Figur 16: Ida Lovisa med en samling barn vid Kullen (ca 1949–1950). Fotograf okänd. Eva Dernestams privata arkiv.

Figur 17: Gruppfoto på rundeln vid Kullen med huset i bakgrunden (1950). Fotograf okänd. Eva Dernestams privata arkiv.

Figur 18: Gruppfoto på rundeln vid Kullen (1950). Fotograf okänd. Eva Dernestams privata arkiv.

Figur 19: Foto av barn samlade vid husets glasveranda på Kullen (1954). Fotograf okänd. Eva Dernestams privata arkiv.

Figur 20: Foto av Anna Larsson på trappen till glasverandan vid Kullen (okänt år). Fotograf okänd. Eva Dernestams privata arkiv.

Figur 21: Foto av Carola och Karl-Gustaf Larsson (okänt år). Fotograf okänd. Eva Dernestams privata arkiv.

Figur 22: Utsnitt ur ekonomiska kartan (ca 1960). Lantmäteriet. *Rikets allmänna kartverks arkiv*. <https://historiskakartor.lantmateriet.se/hk/viewer/internal/J133-9E6b60/52414b5f4a3133332d394536623630/rak2/RAK/Kroppfj%C3%A4ll,%209E6b60/Ekonomiska%20kartan> [2024-03-04]

Figur 23: Flygfoto över Kullen och Backen (ca 1960). Lantmäteriet. *Min karta*.
<https://minkarta.lantmateriet.se/> [2024-03-04]

Figur 24: Flygfoto över Folkeberg (ca 1960). Lantmäteriet. *Min karta*.
<https://minkarta.lantmateriet.se/> [2024-03-04]

Figur 25: Flygfoto över Bårtorp (ca 1960). Lantmäteriet. *Min karta*.
<https://minkarta.lantmateriet.se/> [2024-03-04]

Figur 26: Satellitbild över Kullen (ca 2022). Lantmäteriet. *Min karta*.
<https://minkarta.lantmateriet.se/> [2024-03-04]

Figur 27: Omgjord bild från satellitbild över Kullen (ca 2022), ändringar gjorda av Hanne Evang (2024). Lantmäteriet. *Min karta*. <https://minkarta.lantmateriet.se/> [2024-03-04]

Figur 28: Vy mot trädgården vid Kullen från husets baksida (2024-02-28). Foto: Hanne Evang

Figur 29: Frukträd i trädgården vid Kullen (2024-02-28). Foto: Hanne Evang

Figur 30: Vy mot husets baksida från trädgården (2024-02-28). Foto: Hanne Evang

Figur 31: Tallar vid Kullens gårdsplan (2024-02-28). Foto: Hanne Evang

Figur 32: Huset och rundeln vid gårdsplanen på Kullen (2024-02-28). Foto: Hanne Evang

Figur 33: Illustration av avläggare på vinbär (Hanne Evang)

Bilaga 1

Terrängskuggning över Kullen (Lantmäteriet)

